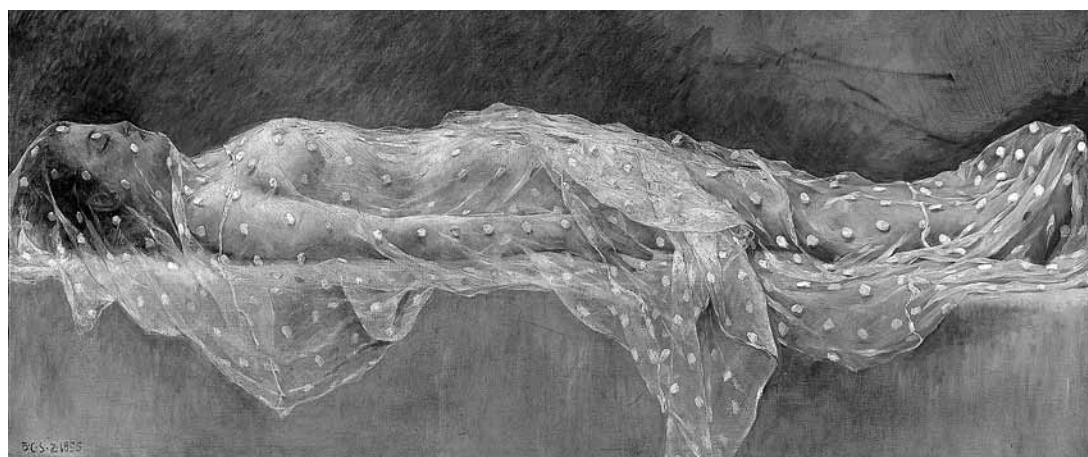

RETROSPEKTIVNA IZLOŽBA "BELA CSIKOS SESIA: ZA PSIHOM, SLIKO!"

NIKOLINA HRUST □ Umjetnički paviljon u Zagrebu, Zagreb

U Umjetničkom paviljonu u Zagrebu, od 19. siječnja do 11. ožujka 2012. g. održana je retrospektivna izložba hrvatskog slikara Bele Csikosa Sesije (1864. - 1931.) *Za Psihom, slika!* Tom je izložbom u Umjetničkom paviljonu nastavljena tradicija organiziranja retrospektiva velikih umjetnika hrvatske moderne umjetnosti koje se kontinuirano održavaju od utemeljenja te ustanove, a navest ćemo samo neke: retrospektiva Csikosevih suvremenika Vlahe Bukovca (1988.), Mencija Clementa Crčića (1990.) Otona Ivekovića (1995.), Oskara Artura Alexandera (1998.), izložbe članova grupe *Četvorica* Vladimira Varlaja (1995.) te, u posljednjem desetljeću, Vilka Gecana (2005.), Milivoja Uzelca (2008.) i Marijana Trepšea (2010.).

U Umjetničkom paviljonu održana je i prva retrospektivna izložba Bele Csikosa Sesije 1925. g., a 1964. i 1976. održane su izložbe u zagrebačkoj Modernoj galeriji. S obzirom na to da je od posljednje retrospektive proteklo 35 godina, u pripremu ove izložbe u Umjetničkom paviljonu uloženi su posebni naponi kako bi ona što temeljitije predstavila sve segmente Csikoseva umjetničkog djelovanja.

Akademik Tonko Maroević autor je teksta u katalogu pod nazivom *Za Psihom, slika! Motivski zov i izrazni izazov Csikoseva slikarstva*. U naslovu teksta Maroević parafrazira stih *Za orlom, strofo!* pjesme *Gnijezdo bez sokola* Antuna Gustava Matoša povezujući ga s Csikosevom slikom *Psiha* (1898.).

U tekstu Maroević, uz vlastita razmišljanja, daje kronološki pregled i objašnjenja heterogenih valorizacija Csikoseve uloge u hrvatskoj umjetnosti, uz pojedinačne primjere umjetnikovih djela, citate i usporedbe viđenja kritičara, od *paternalističkog zagovornika i savjetnika* Izidora Kršnjavog, preko suvremenika Antuna Gustava Matoša, Vladimira Lunačeka i Ljube Babića, do suvremenih interpretata Vinka Zlamalika - najustrajnijega istraživača Csikoseva opusa, Matka Peića, Božidara Gagre, Željke Čorak i Grge Gamulina. Maroević u vrednovanju Csikoseva opusa posebnu pozornost pridaje djelima povijesno-religijskih sadržaja koja je Csikos radio prema narudžbi Izidora Kršnjavog, djelima nastalima za vrijeme boravka u talijanskom selu Bosco Tre Case, simbolističkim motivima, a posebice obrazlaže značenje slike *Psiha* (1898.), koju smatra *apsolutnim remek-djelom i amblematičnim ostvarenjem Csikoseva opusa u kojemu se sabiru sve idejne i izvedbene silnice slikarevih nastojanja*. Na kraju teksta Maroević daje uvid u Csikosev opus nakon povratka iz Amerike 1903. g. kada se njegova važnost u hrvatskoj umjetnosti više očitovala u pedagoškoj djelatnosti u prvoj slikarskoj školi koju je osnovao s Mencijem Clementom Crnčićem pod nazivom *Risarski i slikarski tečaj*¹ nego u suvremenosti djela. U svom tekstu autor rezimira kako je, u usporedbi s drugim slikarima toga doba, *Csikosev slikarski, a pogotovo umjetnički, ulog u moderno hrvatsko slikarstvo podjednako pionirski i nemimoilazan - dapače, ekskluzivniji u mjeri u kojoj se uhvatio u koštac s nemogućim, želeći pronaći vizualni korelativ graničnih stanja, likovni znak onostranoga*.

IM 43 (1-4) 2012.
IZ MUZEJSKE TEORIJE I PRAKSE
MUSEUM THEORY AND PRACTICE

sl.1. Studija za sliku *Mrtva straža*, 1896.

sl.2. *Penelopa*, 1895.

sl.3. *Inocencija*, 1927.

1 Na temeljima te škole 1907. g. osnovana je Akademija likovnih umjetnosti.

Kustos izložbe bio je Stanko Špoljarić, viši kustos Umjetničkog paviljona, koji je na pripremi izložbe radio dvije godine, tražeći Csikoseva djela u muzejsko-galerijskim, javnim ustanovama i u privatnim zbirkama, istražujući i prikupljajući podatke o djelima, obrađujući sadržaj biografije i bibliografije te sudjelujući pri osmišljavanju postava izložbe. Zahvaljujući upravo bogatom iskustvu, znanju kustosa Stanka Špoljarića, te njegovoj upućenosti u Csikosev opus, za izložbu je prvotno odabrano dvjestotinjak radova - crteža, skica, studija i slika pronađenih u Hrvatskoj. U drugoj fazi odabira, s ciljem izlaganja najkvalitetnijih i najreprezentativnijih radova Csikoseva opusa, broj djela sveden je na 175, a u konačnici su izložena 142 eksponata.

Slike i crteži posuđeni su od privatnih vlasnika iz Zagreba, Rijeke i Osijeka, od muzejsko-galerijskih ustanova (Galerije likovnih umjetnosti, Osijek, Hrvatskoga povijesnog muzeja, Hrvatskoga školskog muzeja, Kabineta grafike HAZU, Moderne galerije, Zagreb, Muzeja moderne i suvremene umjetnosti, Rijeka, Muzeja za umjetnost i obrt, Zagreb, Strossmayerove galerije starih majstora HAZU), Hrvatskog instituta za povijest, Hrvatskog sabora i Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i sport.

Autor arhitektonskog postava izložbe bio je Oleg Hrčić, koji je izložbu podijelio na četiri dijela sukladno prostornoj organizaciji Umjetničkog paviljona. Središnje mjesto na izložbi imale su Csikoseve slike *Atena i Psiha* (1898.) te *Saloma* (1919.), odabrane kao najbolji i najintrigantniji primjeri Csikoseva stvaralaštva. Slike su bile postavljene na istaknuto mjesto, nasuprot ulazu u izložbeni prostor, na zakošene pregrade. Sa stražnje strane tih pregrada postavljeni su rani radovi, crteži sestrične Justinije *Siesta / Ma Cousine* i bratića Dragutina *Dolce far niente - Mon Cousin*, nastali 1886., prije Csikoseva odlaska na studij, te crteži i studije kompozicija povijesnih tema *Gradnja piramida* (1889.), *Našašće Mojsija* (1889.) i *Propast Pompeja* (1890.) iz vremena studija u Beču, u klasi Juliusa Bergera. Te su studije izložene kao primjeri iznimnoga Csikoseva talenta za kompoziciju, koji je bio očit već i na studiju, kada je 1888., na prvoj godini, dobio Dessauerovu nagradu za kompoziciju *Propast Troje*, na drugoj godini studija dobio je nagradu za kompozicije *Gradnja piramida* i *Egipćanke*, na trećoj godini nagradu za kompoziciju *Odisej ubija prosce*, te zlatnu Függerovu medalju za kompoziciju *Opći potop* na četvrtoj godini studija.

U bočnim dvoranama slike su bile postavljene na zidove i na ukošene pregrade podignute u prostoru kako bi se povećala površina za izlaganje djela i kako bi kretanje među izlošcima bilo dinamičnije. Razgledavanje izložbe počevši od ranih radova u glavnom prostoru bilo je usmjereno prema zapadnoj dvorani, u kojoj je postavljen ostatak radova nastalih za vrijeme studiranja u Beču - niz studija i slika cvijeća, aktova, pejzaža i četiri vedute bečkog trga Naschmarkt, te ciklus od pet monotipija i osam slika naslikanih za boravka u Bosco Tre Case

1893. g. Poveznica s ostalim izlošcima u zapadnoj dvorani bilo je vrijeme nastanka djela pod utjecajem i po naruđbi Izidora Kršnjavog, a najistaknutije mjesto imale su slike naručene za Odjel za bogoštovlje i nastavu: *Odisej ubija prosce*, *Marko Antonije nad mrtvim Cezarom tijelom*, *Dante pred Čistilištem* i *Walpurgina noć* (sve 1898.), te *Homer uči Dantea*, *Shakespearea* i *Goethea pjevati* (1910.).

Bočno uz taj ciklus postavljena su djela tematski srodne antičke i kršćanske ikonografije: *Judita i Holoferno* (1892.), slika koja se smatra Csikosevim prvim remek-djelom. i njezina studija, *Grčki borci* (1893.), studija za kompoziciju *Grčki gymnasium*, dvije studije *Orfej* (1898. i 1902.), dvije slike *Sapho* (1908. i 1909.), dvije verzije slike *Penelopa* (1895.), *Saloma* (prema Franku von Stucku, 1909.), *Angelus* (1898.), *Kain ubija Abela* (1911.), tri slike s motivom oplakivanja Isusa - dvije slike Csikosevog remek-djela *Pieta* iz 1897. i slika istog naziva iz 1923., dvije studije za zastor Hrvatskoga narodnog kazališta u Osijeku (1914.), *Posljednji Bogumili* (1913.), *Andeoski poljubac* (1921.) i *Andeo (Madona) Apokalipse* (1920.). Uz navedene slike izložene su i skice iz *Danteovog pakla* (1904.), *Odisej ubija prosce* te akvarelirani crteži *Dante i Matelda* (1904.), *Jelengrad* i *Prozor*, koje je Kršnjavi naručio za Milenijsku izložbu 1896. u Budimpešti, te *Kraljevsko učilište Franje Josipa I. u Zagrebu* (1899./ 1900.), kao podsjetnik na Csikosevu pedagošku djelatnost, koje su zajednički izradili Bela Csikos Sesia i njegova najpoznatija učenica Slava Raškaj.

U središnjem dijelu dvorane bilo je izloženo i nekoliko Csikosevih radova grafičkog dizajna izrazitih secesijskih obilježja: pozivnica umjetnicima na budimpeštansku Milenijsku izložbu (1896.), najraniji hrvatski signirani plakat - plakat časopisa *Mladost* (1898.), natječajni predložak za novčanice od 100 kruna (1900.), crtež *Ždralovi* (1900.) i skica za sveučilišnu zastavu (1907.).

U južnoj dvorani autori su predstavili Csikoseve slike s ikonostasa grkokatoličke katedrale u Križevcima (1896.). S obzirom na to da nije bilo moguće izložiti originalne slike, na izložbi su postavljene fotografije u mjerilu 1:1 slika *Krštenje Kristovo*, *Posljednja večera* i *Uskrsnuće Krista*, i to na povišenom položaju jednakog rasporeda kao i na ikonostasu, te umanjena fotografija cijeloga ikonostasa. Nasuprot fotografijama slika s ikonostasa postavljena je tematska cjelina od sedam pastela s motivima Apokalipse (sve 1903.) te slike *Krist s apostolima na Maslinskoj gori* (1897.) i *Angelus* (1898.).

Istočna izložbena dvorana bila je posvećena isključivo Csikosevim figurativnim slikama - aktovima, portretima i povijesnim temama.

Slijedom kretanja, kao kontrast literarnim, povijesnim i mističnim motivima po kojima je Csikos bio najpoznatiji, predstavljeno je dvanaest eksplicitno nacrtanih erotskih crteža s parovima u različitim pozama, vidljivih samo kroz uski prorez u montažnom zidu. Ti su crteži zbog

sl.4. Autoportret, 1903.

sl.5. Portret supruge Justine Csikos, 1894.

sl.6. Vodstvo po izložbi "Bela Csikos Sesija (1896.-1931.) Za psihom, sliko!"
© Fotodokumentacija: Umjetnički paviljon u Zagrebu

teme, ali i zbog duhovitog načina prezentacije, izazvali posebno zanimanje publike. U nastavku predstavljanja erotskog opusa slijedili su ženski aktovi: osebujni secesijski akt na leopardovu krznu iz 1910., studija i slika *Mrtva straža* (1896.) te slike *Sanjarenje* (1903.) i *Djevojka s velom* (1921.).

Kao primjer kapitalnoga secesijskog, ali nestalog ciklusa *Innocentija*, zvanoga i *Osamljeni otok* i *Legenda*, izloženi su *Dekoratívni pano s prikazom Triumf nevinosti* (1900.) - jedina slika iz tog ciklusa u Hrvatskoj, *Innocentia* (1927.), koju je Csikos naknadno naslikao prema sjećanju na sliku *Smrt nevinosti*, tri crteža i jedna studija iz 1901. g., te slika *Portret djevojke* (1900.).

Od kapitalnih slika nacionalne povijesne tematike izloženi su *Nikola Šubić Zrinski* (1895.), inspirirana obnovljenom izvedbom opere *Ivana pl. Zajca* i naslikana u povodu otvorenja Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu, slika *Graničari* (1905.) i njezina studija, *Pokrštenje Hrvata (Ćiril i Metod)* (1907.) i tri studije za tu sliku.

Od portreta koje je Csikos radio prema narudžbama odabrano je devet muških portreta njegovih suvremenika: dva portreta Mirka Hermana (1915.), *Bankar Neuman iz Osijeka / Portret muškarca s cigaretom* (1924.), *Milivoj Dežman* (1907. - 1910.), *Oton Kučera* (1917.), *Starac* (1891.) *Mladić sa slamnatim šeširom* (1900./1901.), *Napolitanac* (1893.), četiri portreta muškarca (1905., dva iz 1909. i jedan nepoznate datacije), a uz njih je postavljen i Csikosev autoportret iz 1903. g. U istoj je cjelini izloženo i dvanaest ženskih portreta - *Grofica Dubois* (1894.), dva portreta sluškinje Dore (1905.), portret kiparice Mile Wood (1909.), *Portret djevojke* (1900. i 1912.), *Ivanka Arko, rođena Škerl* (1914.), šest portreta supruge Justine (*Portret Justine Rayman u krznu*, *Portret Justine Rayman u profilu* i *Portret Justine Rayman s knjigom* (sve 1891.) te tri portreta supruge Justine iz 1893., 1894. i 1909. g.

Utjecaj Vlahe Bukovca na slikanje Bele Csikosa Sesije na izložbi je predstavljen tehničkom izvedbom i po svjetlim bojama prepoznatljivim slikama: *Portret mladog svećenika* (oko 1899.), *Poluakt žene* (1895.) te dva portreta supruge Justine Csikos (1893. i 1894.), a kao svjedočanstvo o prijateljstvu dvojice velikana hrvatskog slikarstva moderne izložena je mala, intimna slika *Bukovac slika Dubravku* (1894.).

Uz izložbu je tiskan dvojezični katalog s tekstom Tonka Maroevića, Csikosevom biografijom, izborom iz bibliografije te kataloškim popisom i reprodukcijama 175 djela. Dizajn kataloga izradili su Ante Rašić i Vedrana Vrabc iz studija Rašić, a isti dizajnerski studio kreirao je i ostale tiskane materijale za izložbu (plakat, deplijan i pozivnicu, razglednice, transparente i oglase).

Autor fotografija 103 djela je Goran Vranić, a ostali dio fotografija preuzet je iz fototeka Hrvatskoga povijesnog muzeja i Foto-arhiva HAZU.

Katalog izložbe tiskan je u tiskari KerschOffset-Zagreb.

Primljeno: 23. rujna 2012.

THE RETROSPECTIVE EXHIBITION "BELA CSIKOS SESIA: AFTER (THE) PSYCHE, PAINTING!"

From January 19 to March 11 2012 the Art Pavilion mounted a retrospective exhibition of the Croatian painter Bela Csikos Sesija (1864-1931), *After (the) Psyche, Painting!* The show was curated by Stanko Špoljarić, senior curator of the Art Pavilion, who worked for two years on the preparation, seeking Csikos works in museum-gallery institutions, in public establishments and in private collections, researching and collecting information about the works, processing the content of the biography and bibliography and taking part in the devising of the exhibition design.